

Fransa'nın NATO'dan Uzaklaşması

Batı Bloku içinde 1960'ların en mühim hadisesi, Fransa'nın 1966 yılında NATO'nun askeri entegrasyonundan çıkarak NATO ile bağlarını ehemmiyetli ölçüde zayıflatmasıdır. Hadisenin kökeninde de Gaulle'nin deyimi ile bağımsızlık politikasının olması, Batı Bloku'nun dayanışmasında şüphesiz bir sarsıntı, bir çatlak meydana getirmekte idi.

Fransa'nın "bağımsız" politikası; 1958 de V. Cumhuriyet Fransa'sının başına geçen de Gaulle ile başlar.

Franso II'inci Dünya Savaşı'ndan sonra, iç politika istikrarsızlıklarının yanında, dışarda iki sömürge problemi ile karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan biri Hindi Çini meselesi idi. Bu meseleyi Fransa, bu topraklardan çekilmek suretiyle 1954 yılında halletti. Fakat, Hindi Çini meselesi biter bitmez. hemen arkasından, 1954 Kasımından itibaren, Cezayir sömürgesi bağımsızlık için ayaklandı.

Fransa'nın Kuzey Afrika'da üç sömürgesi vardı: Tunus, Cezayir ve Fas. Fransa Tunus ve Fas'a 1956 da bağımsızlık verdi. Çünkü, zaten Tunus'a 1882 de ve Fas'a 1904 de yerleşmişti ve bu iki ülke üzerinde "himaye" rejimine sahip olduğu için, her ikisi de bir dereceye kadar bir bağımsızlık statüsüne sahipti. Lakin Cezayir'in durumu bunlardan çok farklı idi. Fransa, Osmanlı Devleti'nin toprağı olan Cezayir'i 1830 da işgal etmiş ve burasını tam bir sömürge olarak idare etmişti. Bu sebeple de sanki Fransa Cezayir ile adeta bütünleşmiş idi. Dolayısıyla, Fransa Cezayir'in bağımsızlığını kolay kolay kabullenmek istemedi. 1954 Kasımından itibaren Cezayir mücahitleri ile Fransa arasında silahlı mücadele başladı. 1958 yılı geldiğinde, Fransa bu mücadelenin kendisi için sonuç vermeyeceğini anlayınca, Cezayir Milli Kurtuluş Cephesi ile anlaşmak istedi. Fakat bu sefer de, Cezayir'deki Fransız subayları Fransa'nın karşısına çıktılar. Bunların lideri General Salan idi. Bunlar Fransa'nın Cezayir'den çekilmesine karşı idiler. Neticede bu subaylar Fransız hükümetine karşı ayaklandılar. Fransa'nın kendi içi de karıştı. Bu güç ve karışık durumda Fransızlar köşesine çekilmiş bulunan II'inci Dünya Savaşı kahramanı General Charles de Gaulle'ü işbaşına çağırdılar. De Gaulle 1958 de V'inci Cumhuriyet Anayasası denen yeni bir anayasa ile "başkanlık" (Presidentiel) sistemine benzer bir sistem kurdu ve Fransız parlamentosu tarafından da cumhurbaşkanlığına seçildi.

Fransa'nın NATO'dan Uzaklaşması

De Gaulle ile beraber Fransa'nın dış politikasında yeni bir dönem açılıyordu. De Gaulle'ün 1958'den itibaren tatbiki ve gerçekleştirmeye çalıştığı dış politikanın esasları şu şekilde belirtilebilir:

1) Evvela, milletlerarası politika düzeni "iki kutuplu" olmaktan, yani Birleşik Amerika ile Sovyet Rusya gibi iki "süper devlet'e dayanmaktan çıkarılmalıdır. Böyle ikili bir sistem hem Fransa'nın ve hem de Avrupa'nın güvenliğine ters düşmektedir. Bu iki büyük devletin çalışması veya işbirliği, hem Fransa'nın ve hem de diğer devletlerin güvenliğinin de kaderini tayin etmektedir. Milletlerarası münasebetlere bu iki sistem hakim olduğu için, küçük devletler de bunlardan birine katılmak zorunda kalmakta ve dolayısıyla siyasi bağımsızlıklarından da çok şey kaybetmektedirler.

2) Bilhassa bu ikili sistemin Avrupa'da hakim olmasına da son verilmelidir. De Gaulle'e göre Avrupa'nın bir yarısı Amerika'nın ve diğer yarısı da Sovyetlerin nüfuzu altındadır. Bu sebeple, Amerika Batı Avrupa'dan, Sovyet Rusya da Doğu Avrupa'dan elini çekmeli ve Avrupa kendi şahsiyetini bulmalıdır. Avrupa bu iki süper-devletten yakasını kurtarıp, "Avrupalı bir Avrupa" olmalıdır. Diğer yandan, bu Avrupa'nın dengesi Sovyet Rusya ile Fransa'ya dayanmalıdır. Fransa'nın bunu yapabilmesi için de bir an önce kendi bağımsız nükleer gücüne sahip olması gerekir.

3) Fransa eski "büyüklüğünü" tekrar kazanmalıdır. Bunun temel şartı ise, Fransa'nın büyük kuvvetler karşısında bağımsızlığını korumasıdır. Fransa şu veya bu ittifaka da dahil olsa bile, yine de bu ittifak içinde bağımsızlığını korumalıdır.

4) Bütün bu söylenenleri Fransa'nın gerçekleştirebilmesi için, kendi "milli savunmasını kurması gerekir. Bu "milli savunmanın temel unsuru ise, Fransa'nın kendi nükleer gücü olmalıdır. Fransa kendi nükleer gücüne sahip olmak zorundadır. De Gaulle buna, Fransa'nın kendi "vurucu gücü" (force de frappe) diyordu. Nükleer silahlar konusunda da Gaulle'ün inancı şuydu: "Başkaları sahip iken, bir büyük devlet bunlara sahip değilse, kendi mukadderatına da hakim değil demektir. Kısacası De Gaulle'e göre, büyük devlet olmanın da, bağımsız dış politikanın da, çok kutuplu bir milletlerarası politika düzeni yaratmanın da temel şartı "Nükleer güç" idi.

Fransa'nın NATO'dan Uzaklaşması

de Gaulle, İngiltere'nin Amerika'nın dümen suyundan çok fazla gittiğini görünce, İngiltere'ye karşı da cephe almış ve İngiltere'nin Ortak Pazar'a girme teşebbüslerini 1963 ve 1967 de olmak üzere iki defa veto etmiştir. Yani, de Gaulle İngiltere'yi Avrupa içine almak istememiştir.

De Gaulle'ün bu esasları ihtiva eden dış politika felsefesi tatbikatta dört safhadan geçmiştir;

Birinci safha, 1958'den itibaren NATO içinde Fransa'nın rolünü ve sesini yükseltme çabası olmuştur. Bunun içinde de Gaulle, NATO içinde bir Amerika-İngiltere-Fransa sacayağını kurmak istemiş fakat başaramamıştır. Çünkü de Gaulle nükleer silahların, kullanılmasında Amerika'dan başka İngiltere ve Fransa'nın da veto hakkı olmasını istemiştir ki, ne Başkan Eisenhower ve ne de Kennedy bunu kabule yanaşmadılar.

İkinci safhada ise de Gaulle, Ortak Pazar'dan hareketle bir Avrupa Birliği kurmak ve NATO'yu münhasıran Avrupa Birliği üzerine oturtmak istemiştir. Bu suretle Amerika'nın NATO üzerindeki tesiri ve hakimiyeti azaltılacaktı. Fakat bu da mümkün olmadı ve de Gaulle, Amerika'nın NATO'daki hakimiyetine karşı adeta savaş açtı. NATO'nun çok fazla "entegre" hale geldiğinden ve savunma konusunda üyelerin milli egemenlik haklarına kısıtlamaya başladığından şikayet etti.

1965 de başlayan **üçüncü safhada** da, Avrupa'da Sovyet tehdidinin artık azaldığını ileri sürerek, Sovyet Rusya ve Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkelere yanaşmaya başladı. **Düşüncesi "Atlantik'ten Urallara bir Avrupa" kurmak ve "Pan-Avrupa güvenliği"ni gerçekleştirmektir.**

Bunun için önce NATO ile bağlarını koparması gerekiyordu ki, bunu da 1966 Martında yaptı. Mart başında Amerika ve diğer NATO üyelerine gönderdiği notalarda, NATO Başkomutanlığı emrindeki Fransız askeri kuvvetlerinin geri çekileceği bildirildi ve NATO Başkomutanlık karargahı dahil bütün NATO üs ve tesislerinin Fransız topraklarından çekilmesi istendi. 29 Martta yapılan açıklamada da, Almanya'da bulunan iki tümenlik kuvvet ile hava filolarının bu ülkeden geri çekileceği açıklandı. Bunların arkasından da Fransa'daki Amerikan üslerine ait beş anlaşma da feshedildi. De Gaulle nihayet NATO ile bağları koparmıştı. Fransa NATO'dan çıkmıyor, ancak askeri kanadından çekiliyordu. Yoksa Fransa'nın NATO üyeliği devam ediyordu. Fakat, NATO bir siyasi organizasyondan fazla bir askeri ittifaktı. Bir savunma sistemi idi. Fransa'nın çekilmesi bu nedenle önemlidir.

Fransa'nın NATO'dan Uzaklaşması

Belirtmelidir ki, de Gaulle NATO ile bağlarını iyice azaltırken, bazı dayanaklara **artık** sahip bulunuyordu. Zira Fransa 1 Mayıs 1962 günü kendisinin yapmış olduğu 60 kilotonluk ilk atom bombasını Büyük Sahra'da patlatmış ve 1963'den itibaren bu bombaların üretimine geçmişti. Yine 1963'den itibaren Fransa Mirage-IV denen ve bir atom bombası taşıyabilen uçakların da üretimine başlamıştı. Bu uçakların hızı o sırada 2.2 Mach olup 26.000 fite çıkabiliyorlar ve uçuş mesafeleri 2.500 mildi.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, de Gaulle nükleer bomba yapma meselesine o kadar ehemmiyet veriyordu ki, Amerika'nın nükleer silahsızlanma konusundaki her teşebbüsünü, Fransa'nın nükleer güç olma çabalarını önlemek için hazırlanmış bir oyun olarak görmekteydi. Bundan dolayı da, 5 Ağustos 1963'de Amerika, Sovyet Rusya ve İngiltere arasında imzalanan nükleer denemelerin durulması anlaşmasını imza etmediği gibi, 1 Temmuz 1968 de Washington'da Birleşik Amerika, Sovyet Rusya, İngiltere ve 53 devlet tarafından imzalanan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşmasını imzalamayı reddetti.

De Gaulle politikasının **dördüncü safhası'nda** 1968-1969 yılları önemlidir. De Gaulle 1969 Nisanında işbaşından ayrıldı ancak ayrılmadan önce politikasının başarısızlığını da gördü. 1968 Ağustosunda Çekoslovakya'nın Sovyet Rusya tarafından işgali ve Fransa ağır ekonomik sıkıntılar içine düştü gibi.

Kendisinden sonra gelen Georges Pompidou, Giscard d'Estaing ve sosyalist François Mitterand bu hatayı ve gerçekleri gördükleri için NATO'nun askeri kanadına dönmeseler bile, gerek Amerika ve gerek NATO ile dayanışmaya tekrar ağırlık vermeye başladılar.

NATO'nun Güney-Doğu Kanadında Çatlama

Fransa'nın, NATO'nun askeri kanadından çekilmesi Batı blokunun bütünlüğü için mühim bir hadise, bu bütünlük içinde bir nevi bir çatlama idi. Fransa'nın takibe başladığı "**bağımsız**" politika bir yanda, askeri entegrasyondan çıkması NATO'nun bütün savunma planlarının değiştirilmesini gerektirdi. Mamafih de Gaulle'ün 1969 Nisanında işbaşından ayrılması ve askeri planların da yeniden düzenlenmesi, uzun bir süre almadı.

NATO'nun güney-doğu kanadında, 1964'ten itibaren Kıbrıs meselesi dolayısıyla Türkiye ile Yunanistan arasında patlak veren gerginlik, bu kanadın 20 yıldır iş yapamaz halde kalmasına sebep olmuştur. Türk-Yunan çatışmasının NATO üzerindeki tesirleri, Fransa'nın NATO'nun askeri kanadından çekilmesinden çok daha derin olmuştur.

Fransa NATO ile bağlarını gevşetmeye başladığı sırada, Avrupa'daki Doğu-Batı münasebetlerinde de bir yumuşama başlamıştı ve Avrupa "detente"a doğru ilk adımlarını atıyordu. 1964'ten itibaren ortaya çıkan Türk-Yunan gerginliğine ve NATO'nun güney-doğu kanadındaki çatlamaya paralel olarak Orta Doğu buhranları da artmaya başlayacak ve bu durum Türkiye'nin önemini arttıracaktır. Lakin Batı'nın bu ehemmiyetten tam olarak yararlanması mümkün olamayacaktır. Türk-Yunan işbirliğinin gerçekleşmemesi, NATO'nun Orta Doğu gelişmeleri üzerindeki etkisine olumsuz yönde tesir edecektir.

Diğer taraftan Kıbrıs meselesinin doğurduğu Türk-Yunan gerginliği, Türk-Amerikan ilişkilerine de tesir etmiştir. Kıbrıs meselesi Türk-Amerikan ilişkilerinin de yapı ve mahiyet değiştirmesine sebep olmuştur. 1964 Haziranında Amerika Cumhurbaşkanı Johnson'ın Türkiye Başbakanına gönderdiği manasız ve sert mektup, Türkiye'yi, Sovyetler Birliğine yaklaştırmaya ve bu ülke ile ilişkilerine yeni bir şekil vermeye sevk etmiştir. Onun içindir ki, 1965'ten itibaren Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki, özellikle ekonomik alanda bir sıçrama görülecektir.

CUMHURBAŞKANLIĞI
GENEL GÖRÜŞEL ARŞİVİ
Yer No: 4/5-3
İş No: _____
Doğru No: _____
Fidat No: 5464-6

Gizlidir

Sayın Bay Başbakan,

Türkiye Hükümetinin, Kıbrıs'ın bir kısmını askerî kuvvetle işgal etmek üzere müdahalede bulunmak hususunda karar vermeyi tasarladığı hakkında Büyükelçi Hare vasıtasıyla sizden ve Dışişleri Bakanınızdan aldığım haber beni ciddi surette endişelendirmektedir. En dostane ve açık şekilde belirtmek isterim ki, geniş çapta neticeler tevhit edebilecek böyle bir hareketin Türkiye tarafından takip edilmesini, Hükümetinizin bizimle evvelden tam bir istişarede bulunmak hususundaki taahhüdü ile kabili telif addetmiyorum. Benim görüşlerimi öğrenmek üzere kararınızı bir kaç saat tehir etmiş olduğunuzu Büyükelçi Hare bana bildirdi. Sizden şahsen sorarım : yıllar boyunca Türkiyeyi en sağlam şekilde desteklediğini ispat etmiş olan Amerika gibi bir müttefike, Hükümetinizin, geniş neticeleri olan tek taraflı bir kararı bildirmesinin doğru olduğuna hakikaten inanıyor musunuz Binaenaleyh, böyle bir harekete girişilmeden önce Birleşik Amerika Devletleri ile tam istişarede bulunmak mesuliyetini kabul etmenizi sizden evvelâ rica etmeliyim.

1960 tarihli Garanti Andlaşması ahkâmı gereğince böyle bir müdahalenin meşru olduğu kanaatinde olduğunuz intibahındayım. Bununla beraber, Türkiye'nin bahiskonusu müdahalesinin, Garanti Andlaşması sarahaten men'edilen bir hal suretini, yani Ada'nın bir nevi taksimini gerçekleştirmek için yapılmış olacağı hususunda ^{ki kanaatiniz} mutabık kaldığımız dikkatinizi çekmek zorundayım. Ayrıca sözkonusu Andlaşma ,garantör Devletlerin aralarında danışmalarını emirdir. Birleşik Amerika, bu durumda danışma imkânlarının hiç bir suretle tüketilmediği ve dolayısıyla tek taraflı harekete geçmek hakkının mahfuz tutulduğunun henüz ileri sürülemeyeceği kanaatindedir.

Son olarak, Bay Başbakan, harp ve barışın en ciddi meselelerini vazetmiş bulunduğumuzu size bildirmek zorundayım. Bu meseleler Türkiye ve Birleşik Amerika arasındaki iki taraflı münasebetlerin hududunu pek aşmaktadır. Bu meseleler, sadece Türkiye ve Yunanistan arasında bir harbi muhakkak olarak münker kılmakla kalmayacak, fakat Kıbrıs'a tek taraflı bir müdahalenin doğuracağı, önceden kestirilemeyen neticeler sebebiyle, daha geniş çapta muhasematı tevhit edebilecektir. Siz, Türkiye Hükümetinin Başbakanı olarak vazife ve mes'uliyetlere sahipsiniz; benim de Birleşik Amerika Başkanı olarak mes'uliyetlerim var. Bu sebeple en derin dostluk içinde size şunu bildirmek isterim ki, bizimle yeniden ve en geniş şekilde istişare etmeksizin böyle bir harekete tevessül etmeyeceğinize as dair bana taahhüt vermediğiniz takdirde, Büyükelçi Hare'a meselerin gizli tutulması hususundaki talebinizi kabul edemem ve NATO Konseyi ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin soilen toplantıya çağırılmasını istemek zorundayım. Bu durum hakkında şahsen sizinle görüşebilmemizin mümkün olmasını isterdim. Maatessüf, mevcut Anayasa hükümlerimizin icabı yüzünden, Birleşik Amerika'dan ayrılamamak durumundayım. Teferruatlı müzakereler için siz buraya gelebilerseniz bunu memnuniyetle karşılarım. Genel barış ve Kıbrıs meselesinin akli selim ve sulh yoluyla halli hususlarında sizinle benim çok ağır bir mes'uliyet taşımakta olduğumuza eminim. Bu itibarla, siz ve ben en geniş manasında ve en samimi şekilde istişarelerde bulunmadıkça, sizinle meslekdaşlarınızın düşünmekte olduğunuz her türlü kararları geri bırakmanızı ^{istiyorum} rica etmekteyim.

Hürmetlerimle

Lyndon B. Johnson

CUMHURBAŞKANLIĞI
GENEL GÖRÜŞEL ARŞİVİ
Yer No: 4/5-3
İş No: _____
Doğru No: _____
Fidat No: 5464-10

NATO'nun Güney-Doğu Kanadında Çatlama

1963-1964 Kıbrıs buhranı bir bakıma Türk dış politikasını "Çok Kutupluluğa" doğru itmiştir demek yanlış olmaz.

1967 Kıbrıs buhranı, Türk-Amerikan münasebetlerine fazla tesir etmemiş ise de, Türk-Yunan münasebetleri için yeni bir darbe olmuştur. Türk-Yunan münasebetlerinin bozulması 1967 buhranında bir merhale daha ileriye gitmiştir.

Fakat 1974 Kıbrıs buhranı hem Türk-Yunan ve hem de Türk-Amerikan münasebetlerine en ağır darbelerini indirmiştir. Hele Amerika'nın 1975'ten itibaren üç yıl kadar sürecektir. Bu ambargo, Türk-Amerikan münasebetlerinin çok muhtaç olduğu "güvenirlik" faktöründe çok ağır bir yara açmıştır.

1975'ten itibaren Türk-Yunan çatışmasına, kıt'a sahanlığı, kara suları ve hava kontrol sahası gibi unsurları içine alan bir "Ege Meselesi" de ilave olacaktır.

Ayrıntılarına daha aşağıda Türk Dış Politikası bölümünde gireceğimiz bu gelişmelerin, Batı'nın bütünlüğünde ve dayanışmasında ciddi sarsıntılar olduğu ve NATO'nun mühim bir parçasında esaslı bir yapı değişikliği meydana getirdiği inkar edilemez.

Yumuşamaya (Detant) Doğru Yeni Gelişmeler

Bloklarda 1960-1970 arasında meydana gelen yapı değişiklikleri şüphesiz blokların birbirlerine yaklaşmasında veya hiç değilse davranışlarında eski sertlik alışkanlıklarından vazgeçerek anlaşmazlıkları bile nispeten daha yumuşak yaklaşımlar içinde ele almalarında mühim rol oynamıştır. Tabiatıyla bu gelişmede 1962 Küba buhranının büyük tesiri vardır. Bilhassa Doğu ile Batı bloklarının, aralarındaki çatışmalara eskisinden daha farklı bakmalarında ve bu çatışma ve buhranları daha farklı ele almalarında Küba buhranı bir dönüm noktası teşkil etmiştir denilebilir.

Bununla beraber, 1960'lardan itibaren blokların dışında meydana gelen gelişmelerin de, blokların karşılıklı münasebetlerine tesir ederek yumuşamaya büyük katkı sağladıkları gibi, milletlerarası münasebetlerin yapısını da belirli bir ölçüde değiştirmeye muvaffak olduklarını da belirtmeliyiz. 1960'lardan itibaren ortaya çıkan Üçüncü Dünya, Asya-Afrika Bloku, Asya-Afrika-Latin Amerika Grubu, Tarafsızlar, Bağlantısızlar gibi deyimler, kavramlar ve hareketler bunun örnekleridir.

Diğer taraftan, şunu da kabul etmeliyiz ki, gerek bloklar arasında yumuşama teşebbüsleri, gerek çatışmaların kökeninde yatan silahlanmayı durdurma veya sınırlama çalışmaları ve nihayet, gerek bloklar dışındaki ülkelerin bloklar arası münasebetlere tesir etmek amacı ile kendi aralarında teşkilatlanma çalışmaları, 1960'ların da öncesine gider. Bu sebeple, bütün bu söylediklerimize önce oradan başlamak gerekmektedir.

Bandung'tan Bağımsızlığa

1960'ların başından itibaren, milletlerarası politikanın yeni bir faktörü olarak vuku bulan mühim hadiselerden biri de, Doğu ve Batı bloklarının dışında "Bağılantısızlık" adı ile yeni bir hareketin ve yeni bir devletler gruplaşmasının ortaya çıkmasıdır. Bu hareket, çeşitli şekillerde başlayıp geliştiği için, **Üçüncü Dünya, Asya-Afrika Bloku, Tarafsızlar veya Bağılantısızlar Bloku** gibi isimler almakla beraber, bütün bunların başlangıç noktası tektir ve bu da 1955 Nisanında Endonezya'da toplanan Bandung Konferansı'dır.

Bandung Konferansı, Hollanda'nın sömürgesi iken, 1945'ten sonra sürdürdüğü bir bağımsızlık mücadelesi sonunda, 1949'da, bağımsızlığını kazanan Endonezya'nın teşebbüsü ile, 18-24 Nisan 1955 tarihlerinde yine Endonezya'nın Bandung şehrinde toplanmış olup, Asya-Afrika Konferansı adını almıştır. Gerçekten, 1955 yılı geldiğinde Asya'da sömürge ülke hemen hemen kalmamıştır. Fakat Konferansa katılan 29 ülkeden ancak 6 Afrika ülkesi, Mısır, Habeşistan, Ghana, Liberya, Libya ve Sudan bağımsız ülkelerdi.

Konferansın amacı, **yeni bağımsızlıklarını alan Afrika ve Asya ülkelerinin, Amerika ve Sovyet Rusya gibi iki büyük nükleer güç karşısında varlıklarını korumak için bir birlik ve dayanışma sağlamaktı.** Fakat konferansa katılan 29 devlet o kadar "heterojen" yani siyasal sistem ve dış politikaları itibariyle birbirlerinden o derece farklı idi ki, Asya Devleti olarak davet edilen Türkiye bu konferansta bir bakıma NATO'nun temsilcisi iken, Çin Halk Cumhuriyeti de, Asya-Afrika devleti sayılmayan ve dolayısıyla konferansa davet edilmeyen Sovyet Rusya'nın temsilcisi durumunda idi. Öte yandan, bazı Arap devletleri (Irak, Ürdün, Lübnan ve Libya) Batı'nın görüşünü savunurken, bir kısmı da (Mısır, Suudi Arabistan, Suriye ve Yemen) gerçekten tarafsızlığı savunmuştur. Asya ülkeleri içinde Pakistan ve Seylan Batı görüşüne eğilim gösterirken, Hindistan, Birmanya ve Endonezya gerçek tarafsızlığı savunmuşlardır.

Bandung'tan Bağımsızlığa

Konferansta en hararetli tartışmalar, Batı'nın temsilcisi durumunda bulunan vemilletlerarası komünizm tehlikesi karşısında tarafsızlığın tehlikelerine işaret eden Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile, Hindistan'ın komünist veya anti-komünist her türlü kuvvet gruplaşmasının karşısında olduğunu ve fakat NATO'nun sömürgeciliğin en güçlü koruyuculuğundan biri olduğunu ileri süren Hindistan Başbakanı Nehru arasında olmuştur.

Bandung Konferansı bu çelişkili şartlar içerisinde bir takım kararlar almıştır. Bu kararlar içinde en ağırlıklı olanı, 1954 Temmuzunda Çin Halk Cumhuriyeti Başbakanı Chou En-lai ile Hindistan Başbakanı Nehru arasında kabul edilerek ilk defa dünyaya tanıtılmış olan "**Barış İçinde Bir arada Yaşama**"nın beş ilkesi üzerinde var olan anlaşma idi.

Bağılantısızlık: 1955 Bandung Konferansı, bir başlangıç olması ve üyelerinin karmaşık kompozisyonu dolayısıyla, Doğu ve Batı blokları karşısında yer alabilecek yeni bir anlayış ve felsefeyi hemen oluşturmamış ise de, bir hareketi başlattığı da bir gerçektir. Bu hareket, başlangıçta düşünüldüğü gibi, bir Asya-Afrika hareketi olmamış, bunun yerine, daha geniş çapta olmak üzere, milletlerarası politikada bir "**Bağılantısızlık**" akımı ortaya çıkmıştır. Bağılantısızlığın, yani hiç bir bloka veya askeri ittifaka bağlı olmama hareketinin, **ilk teşkilatlanması, Yugoslavya lideri Tito ile Mısır Başbakanı Nasır'ın teşebbüsü ile 1961 yılında olmuştur.** Bu iki liderin teşebbüsü ile, 1-6 Eylül 1961 günlerinde Belgrad'da 25 tarafsız ve bağılantısız ülkenin katılması ile bir konferans toplandı. Toplantının sonunda 27 maddelik bir Deklarasyon ile, Amerika ve Sovyet Rusya'ya hitaben bir Barış Çağrısı yayınlandı.

Bandung'tan Bağımsızlığa

Deklarasyonda, her türlü koloniyalizm ve sömürgeciliğe karşı geliniyor, sömürgelerin bağımsızlık hareketlerinin desteklenmesi isteniyor, bilhassa Kongo, Angola, Cezayir'in bağımsızlık hareketleri destekleniyor, Güney Afrika Cumhuriyetindeki ırkçı ayırım mahkum ediliyor, Filistin Arap halkının tüm haklarının tanınması, yabancı üslerin kaldırılması, genel ve tam bir silahsızlanma, bütün nükleer silahların yasaklanması, büyük devletlerin en kısa zamanda bir silahsızlanma anlaşması imzalamaları ve Çin'in Birleşmiş Milletlere kabulü isteniyordu.

Bağlantısızların ikinci toplantısı, **5-10 Ekim 1964 de Kahire'de** toplanmış ve 9500 kelimelik "**Barış ve Milletlerarası İşbirliği Programı**"nı yayınladı. Bu program, bütün ülkelerin, **nükleer silahlardan vazgeçmesini, bütün yabancı üslerin tasfiyesini, devletlerin birbirlerinin içişlerine karışmamalarını, yeni sömürgecilik ve emperyalizme karşı çıkılmasını ve bu arada da Kıbrıs'a self-determinasyon hakkının tanınmasını istiyordu.** Unutmamalı ki, bu Program'ın yayımlandığı tarihte, Kıbrıs Rumları, Türk toplumuna yaptığı saldırılar ve katliam ile Kıbrıs Cumhuriyetini fiilen sona erdirmişlerdir.

Bağlantısızların üçüncü toplantısı, "**Zirve**" toplantısı olarak, **8-10 Eylül 1970 de Zambia'nın başkenti Lusaka'da** yapıldı ve buna **54 ülke** katıldı. Zirvenin sonunda altı karar alındı ki, bunların en önemlisi "**Barış, Bağımsızlık, İşbirliği ve Milletlerarası Münasebetlerin Demokratizasyonu Üzerine Lusaka Deklarasyonu**"dur. Bu Deklarasyonda söylenenler, daha öncekilerle ve daha sonra söylenecekler ile fazla bir farklılık göstermemektedir.

Bağlantısızlar, sonraki belirli dönemlerle yaptıkları toplantılarda aldıkları kararlarla, milletlerarası politikaya ve onun aktüel meselelerine tesir etmeye ve gelişmelere kendi düşüncelerine göre istikamet vermeye çalışacaklardır.

Silahsızlanma abaları

1960'lardan itibaren silahsızlanma ve bazı silahsızların sınırlandırılması konusunda atılan adımlar, yumuşama (detente) havasının teşekkülünde mühim ve müessir bir faktör olmakla beraber, alınan neticeler gösterilen faaliyetin genişliği ile orantılı olmamıştır. Şu manada ki, silahlanma için yapılan harcamalar azalmak veya en azından sabit kalmak şöyle dursun, her yıl devamlı bir artış göstermiştir.

1975 yılında 51 ülkenin savunma harcamaları **340 milyar Dolar** iken,

1980 yılında bu miktar **598 milyar Dolara** çıkmıştır. Keza, Varşova Paktının savunma harcamaları 1975'de 132 milyar civarında ve NATO'nun ki de 150 milyar civarında iken, her iki ittifaka ait rakamlar, tahmini 210 ve 240 milyar Dolar olmuştur.

Savunma harcamaları bakımından **üçüncü sırayı Orta Doğu** almaktadır. 1975 yılında 11 Orta Doğu ülkesinin savunma harcamaları 28 milyar Dolar civarında iken, 1980 yılında sadece 6 ülkeye ait miktar 38 milyara yükselmiştir. **Orta Doğu, kişi başına düşen savunma harcamaları bakımından dünyada ilk sırayı almaktadır.**

1975 yılında Suudi Arabistan'ın kişi başına düşen savunma harcaması miktarı 1.153 Dolar iken bu rakam, 1980'de 3.014 Dolar olmuştur. İkinci sırayı alan İsrail için bu miktarlar 1975 için 1.045 ve 1980 için de 1.514 Dolardır.

Milletler Cemiyeti Paktının 8'inci maddesi silahsızlanma ve silahların sınırlandırılması konusundaki çalışmaları düzenleme görevini Konsey'e vermiş iken, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 11'inci maddesi "silahsızlanmada ve silahsızlanmanın düzenlenmesinde hakim olan prensipler"i tetkik ve bu prensipler hakkında üye devletlere ve Güvenlik Konseyine "tavsiye" de bulunma görevini Genel Kurul'a vermiştir. Bununla beraber, Genel Kurul'un silahsızlanma çabalarını hızlandırmada çok aktif olduğunu da söylemeliyiz. Genel Kurul (o zaman 51 üyeli idi) 24 Ocak 1946'da aldığı bir kararla, atom enerjisinin kontrolü ve bunun münhasıran barışçı amaçlarla kullanılması, atom silahlarının milli silahlanmaların dışında bırakılmasını sağlamak amacı ile tavsiyelerde bulunmak üzere Atom Enerjisi Komisyonu'nu kurmuştur.

Silahsızlanma abaları

- 1 Temmuz 1968'de Amerika, Sovyet Rusya ve İngiltere arasında imzalanıp 50 devletin daha katıldığı, "Nükleer Silahların Yayılmasını önleme" (Non-Proliferation) Antlaşması.
- 11 Şubat 1971'de imzalanan ve deniz dibinde, okyanus tabanında ve okyanusun yeraltında, nükleer silahlarla diğer kitlesel tahrip silahlarının yapımını, kullanılmasını, depolanmasını ve denenmesini ve fırlatma rampaları inşasını yasaklayan "Deniz Yatağı" (Seabed) antlaşması.
- 10 Nisan 1972 tarihli, Bakteriyolojik (Biyolojik) ve Toksik silahların geliştirilmesini, üretimini ve depolanmasını yasaklayan ve mevcutların dokuz ay içinde yok edilmesini öngören anlaşma.
- Amerika ile Sovyet Rusya arasında imzalanan ve yeraltında 150 kiloton'dan daha güçlü nükleer silah denemesi yapılmasını yasaklayan ve "Eşik" (Threshold) Antlaşması adını alan 3 Temmuz 1974 tarihli antlaşma. Bu antlaşmaya göre taraflar, ayrıca, bütün yeraltı denemelerinin durdurulması hususunda bir anlaşmaya varmak için görüşmelerini sürdüreceklerdir.

Görölüyor ki, bakteriyolojik silahlar antlaşması hariç tutulursa. diğer bütün antlaşmalar, karada, havada, suda, yeraltında, denizlerin dibinde ve uzayın gezegenlerinde, nükleer silahların denenmesini, yapımını ve kullanılmasını yasaklıyordu. Başka bir deyimle, nükleer silahların kullanılamayacağı alanlar tespit edilmişti.

Burada şunu da belirtelim ki, 1 Eylül 1959'da, Arjantin, Avustralya, Belçika, Şili, Fransa, Japonya, Yeni Zelanda, Norveç, Güney Afrika Birliği, Sovyet Rusya, İngiltere ve Amerika arasında imzalanan ve Antartika (Güney Kutbu) Antlaşması'dır. Buna göre, 60'ıncı güney enlem ile Güney Kutbu noktası arasındaki alanın askeri maksatlarla kullanılması, asker ve silah bulundurulması, nükleer deneme yapılması ve nükleer silah stoku yapılması yasaklanıyordu. Hiç bir devlet Antarktika üzerinde egemenlik iddia edemeyecek ve Antartika ancak barışçı maksatlarla kullanılacaktı.

Silahsızlanma abaları

C) SALT-I Anlaşması

Diğer taraftan, bütün bu yasaklamalar nükleer silahların kullanılma alanlarına aitti. Yoksa, bu silahlar ortadan kaldırılmıyor veya sayıları azaltılmıyordu. Bir nükleer silahsızlanma söz konusu değildi. İşte Birleşik Amerika ile Sovyet Rusya, bu antlaşmaların ardından SALT-I antlaşmasını imzalayarak, nükleer silahsızlanma veya nükleer silahların sınırlandırılması yolunda mühim bir adım attılar ve milletlerarası münasebetlere de bir yumuşama havası getirdiler. Zira, Salt-I'in arkasından Helsinki Deklarasyonu gelecektir.

C) Neticesiz Kalan SALT-II

SALT-I'in yarattığı bu gayet müsait ve müspet atmosfer içinde Amerika ve Sovyet Rusya, saldırgan stratejik silahların (füzelerin) de sınırlandırılması için hemen, yani 21 Kasım 1972'de Cenevre'de görüşmelere başladılar.

SALT-II görüşmeleri, birincisi gibi kolay yürümedi. Zira SALT-I'e karşı Amerikan Kongresinden bir takım itirazlar yükselmişti. ABM Antlaşmasını Amerikan Senatosu hiç bir itiraz göstermeden 3 Ağustos 1972'de 2'ye karşı 88 oyla kabul etti. Fakat Geçici Anlaşma'da, denizaltılardan atılan füzelerin sayısında Amerika aleyhine olan eşitsizlik, tenkitlere sebep oldu. Bazı Senato üyeleri, SALT-II anlaşmasında bu eşitsizliğin giderilmesini istediler. Bunların liderliğini Senatör Henry Jackson (Washington-D) yapıyordu. Senatör Jackson'ın teşebbüsü ile kabul edilen ve onunadını alan bir kararla, SALT-II görüşmelerinde Amerika ile Sovyetler Birliği arasında eşitlik ilkesinin korunması kabul edildi.

D) Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği, Karşılıklı ve Dengeli Kuvvet İndirimi ve Helsinki Deklarasyonu

Amerika ile Sovyetler Birliği arasında yedi yıllık SALT-II görüşmeleri olurken, Avrupa'da, yine Amerika ile Sovyet Rusya'nın da dahil olduğu; yeni detant, yumuşama gelişmeleri olmuştur. Bu gelişmeler, Avrupa'da bir güvenlik ve işbirliği sisteminin kurulması (Conference on Security and Cooperation in Europe-C.S.C.E.) ile karşılıklı ve dengeli kuvvet indirimi (Mutual and Balanced Force Reductions -M.B.F.R.) müzakereleri ile, bunların sonunda 1 Ağustos 1975 de 35 ülke tarafından imzalanan Nihai Senet veya Helsinki Deklarasyonu adını alan belgedir.

iran İslam Devrimi

İran İslam Devrimi

İran'da 1950'lerden itibaren yönetimi elinde tutan Şah Muhammed Rıza Pehlevi, ülkenin modernleştirilmesi yönünde bir politika izlemekteydi. Bunu yaparken de dayandığı temel unsur, özellikle 1973 Petrol Krizi'nden sonra birkaç artan muazzam petrol gelirleriydi.

Ülkenin artan refahına rağmen, gelirlerin paylaşımında çok büyük bir adaletsizlik mevcuttu. Saray ve çevresindeki küçük egemen sınıf, ülkedeki siyasal yapıyı olduğu kadar ekonomik yapıyı da kontrol etmekteydi. Özellikle işçi ve köylülerden oluşan alt sınıflar adaletsiz düzenden hiç memnun değildi. İran toplumsal yapısında çok önemli bir yere sahip olan esnafların oluşturduğu çarşı da şah yönetimine karşı yavaş yavaş muhalif bir çizgiye kaymaktaydı. Çarşı'nın geleneksel müttefiki Şii din adamları arasında da şah yönetimine karşı tepki büyüdü.

Şii din adamları sınıfı zaten şah tarafından uygulanan modernleşme politikalarından derin bir rahatsızlık duymaktaydı. Şah'ın İran'daki İslami değerlerin yerine milliyetçi modern değerleri hakim kılma yönündeki politikası muhalefetin içindeki İslami unsurları hızla güçlendirmişti. Ayetullah Humeyni gibi önde gelen bazı din adamları yıllar önce ülkeyi terk etmek zorunda kalmış, şah ve rejim karşıtı muhalefetlerini yurt dışından sürdürmeye başlamışlardı.

Şah yönetimi 1950'lerden itibaren ABD ile yakın ilişkiler kurmuş, İran'ı bölgede Türkiye ve İsrail'le birlikte en önemli Batı yanlısı ülkelerden biri hâline getirmişti. Petrol gelirlerindeki artış özellikle Amerikan silahlarıyla teçhiz edilmiş büyük bir ordunun yaratılması içinde kullanılmıştı. Şah, İran'ı bölgesel bir güç hâline getirmeye çalışmaktaydı.

Bu durum, bölgedeki devletlerde endişe yaratmaktaydı. Şah rejiminin en önemli özelliklerinden biri de anti-demokratik baskıcı niteliğiydi. Toplumsal muhalefet kanallarının oluşmasına hiçbir şekilde izin verilmemekte, polis ve istihbarat servisi her türlü muhalefeti acımasızca bastırma yoluna gitmekteydi.

İran İslam Devrimi

1977'den sonra büyüyen ve sokağa inmeye başlayan toplumsal muhalefet de çok sert yöntemlerle bastırılmaya çalışıldı. Bu baskı muhalefeti azaltacağına daha da güçlendiren bir etki yarattı. Kontrolü kaybetmekte olduğunu anlayan şah, 1978 sonlarından itibaren muhalefeti tatmin etmek için bazı adımlar attıysa da istediği sonucu alamadı. İşçilerin genel greve gitmesi ülkedeki düzeni tamamen sarstı.

ABD'den ve Batılı müttefiklerinden beklediği desteği alamayan şah, ordunun da kendisine karşı tavır alması üzerine 1979 Ocak'ında ailesiyle yurt dışına kaçmak zorunda kaldı. Şubat başında Şii hiyerarşisinin en üstünde bulunan Humeyni, Paris'teki sürgünden geri döndü. Humeyni'yi milyonlarca İranlı karşıladı. Ülkeye dönen Humeyni hemen devrimin liderliğini ele geçirdi ve ülkenin bir İslam Cumhuriyeti şeklinde yeniden yapılandırılması yönündeki görüşlerini uygulamaya soktu.

Devrimin İslami bir nitelik kazanmaya başlaması, şah rejimine karşı iş birliği yapan çeşitli komünist, liberal, milliyetçi grupları rahatsız etti. İktidarı ele geçiren İslamcılar diğer bütün muhalif grupları hızla tasfiye ettiler. Yeraltına çekilen ya da ülke dışına kaçan muhalifler yeni rejime karşı muhalefeti sürdürmeye devam etseler de başarılı olamadılar.

Devrim sonucunda İran İslami bir rejim çerçevesinde yeniden örgütlenirken, dış politikası da tamamen değişti. Batı'nın sadık müttefiki İran, bölgedeki en radikal ABD ve Batı karşıtı ülkelerden biri hâline geldi. Humeyni ABD'yi "büyük şeytan" olarak nitelendirmekteydi. Ülkedeki siyasal, askeri ve ekonomik Amerikan varlığı hızla tasfiye edildi.

1979 Sonbahar'ında üniversite öğrencileri Tahran'daki ABD elçiliğini basarak 50 Amerikalı'yı 15 ay boyunca rehin tuttular. ABD'nin 1980'de düzenlediği rehine kurtarma operasyonu ise büyük bir başarısızlıkla sonuçlandı.

İran İslam Devrimi

Carter yönetiminin prestijine büyük bir gölge düşüren bu durum, 1980 sonunda yapılan başkanlık seçimlerinde Carter'ın kaybetmesinde de hayli etkili oldu. İran-ABD ilişkilerindeki bu değişim ABD'nin küresel politikalarının değişiminde çok önemli bir etken olacak ve II. Soğuk Savaş'ın başlamasında asli bir rol oynayacaktır. Dolayısıyla, bölgesel bir değişim, küresel bir değişimin temel dinamiklerinden birini oluşturacaktı.

İran İslam Devrimi'nin en önemli etkilerinden biri de bölgede İslamcı dalgalanmayı hızlandırması oldu. İran İslam Devrimi'nin başarısı bölgedeki İslamcı grupları hem cesaretlendirdi hem de destek alabilecekleri büyük bir devletin ortaya çıkmasını sağladı.

Bunun da özelinde, Orta Doğu'daki geniş Şii nüfusun yeni İran rejiminden etkileneceği ve bir "Şii eksen" in ortaya çıkabileceği yönünde bir endişe belirdi. Özellikle Şii nüfusun bulunduğu ve çoğunlukta olduğu Sünni yönetimlere sahip bölge devletlerinde bu endişe daha da fazlaydı.

İran-Irak Savaşı'nın ortaya çıkışında ve bölge ülkelerinin taraflara yönelik politikalarında bu mezhepsel boyut hayli etkili olacaktı.

SSCB'nin Afganistan'ı İşgali

II. Soğuk Savaş'ın başlamasındaki en önemli kilometre taşlarından birini Afganistan'ın SSCB tarafından işgali oluşturdu. Afganistan'daki monarşik rejim 1973'te sona ermiş ve cumhuriyet ilan edilmişti.

1978 yılında yapılan bir darbeye sosyalist bir rejim kuruldu. Başbakanlığa getirilen Nur Muhammed Taraki SSCB ile ilişkilerin geliştirilmesine özel bir önem vermekteydi.

Moskova, Afganistan'a ekonomik ve askeri yardım yapmaya başladı ve askeri danışmanlar gönderildi. Bunu 1978 Aralık'ında Afganistan ve SSCB arasında imzalanan bir dostluk, iyi komşuluk ve iş birliği antlaşması izledi. Afganistan artık açık biçimde Sovyet etki alanına girmekteydi. Bu durum başta ABD ve Çin olmak üzere Sovyet karşıtlarını rahatsız etti.

Taraki yönetimine karşı oluşan İslamcı muhalefet silahlı mücadele yöntemini benimsedi ve Sovyet silahlarıyla donatılmış hükûmet güçleriyle “mücahitler” arasında çatışmalar başladı. Bu çatışmalar sürerken Taraki bir iç darbeye iktidardan uzaklaştırıldı ve yerine Hafızullah Amin getirildi. Amin yönetimi de uzun sürmeyecek ve Sovyet desteğini alan Babrak Karmal lider olacaktır. Aralık 1979'da Karmal'ın iktidara gelmesine paralel olarak, Sovyet Birlikleri de Afganistan'a girmeye başladı. Kısa sürede sayısı 100 bine yaklaşan Sovyet askeri ülkenin bütün önemli noktalarını kontrol etmeye başladı.

SSCB'nin Afganistan'ı İşgali

Sovyet işgali, özellikle Batı kamuoyunda büyük bir tepki yarattı. Moskova yönetimi Sovyet ordusunun Afgan Hükûmetinin isteğiyle ülkeye girdiğini ileri sürerek, eleştirilere cevap vermeye çalıştı. Sovyet işgalinin temelinde yeni Afgan yönetimine karşı savaşılan mücahitlere karşı harekete geçme düşüncesi yatmaktaydı. Sovyet yönetimi kendi nüfuz alanına girmiş bir ülkede İslami bir yapılanmaya izin vermek istememekteydi. İran'daki İslam devriminin bölgede yarattığı İslami dalgalanmanın, kendi topraklarında da milyonlarca Müslüman'ın yaşadığı SSCB'yi de etkileyebileceği endişesi Moskova'yı böyle bir adım atmaya yönlendirdi. Bu endişenin çok da yersiz olmadığı, Carter Dönemi'nde ilan edilen ve bölgedeki İslami unsurların SSCB ile sosyalist rejimlere karşı kullanılmasına dayanan Yeşil Kuşak politikaları dikkate alındığında daha iyi anlaşılacaktır.

Afganistan'ın işgalinden sonra özellikle ABD desteğiyle hızla silahlanan mücahitler Sovyet Birliklerine yönelik saldırılarını arttırarak sürdürdüler. SSCB yaklaşık 10 yıl süren ve hiçbir sonuç alınamayan bir batağa sürüklenmiş oldu. İşgalin SSCB'ye getirdiği ağır siyasal, ekonomik ve askeri yük, Gorbaçov yönetiminin 1989'da Sovyet birliklerini Afganistan'dan çekmesinde hayli etkili oldu. Bu durum, Doğu Avrupa'dan bile askeri varlığını çekme kararı alan Sovyet politikasıyla da uyumluydu.

Sovyet işgalinin bitiminden sonra yönetime karşı savaşılan değişik etnik ve mezhepsel gruplar arasında anlaşmazlıklar çıktı ve ülke daha büyük bir iç savaşın pençesine düştü. Afganistan'da günümüze kadar süren bir istikrarsızlık dönemi başladı.

İkinci Soğuk Savaş ve “Büyük Güçler”

ABD’de 1976’da yapılan seçimleri kazanan Carter yönetimi, temelde Başkan Richard Nixon ve Dışışleri Bakanı Henry Kissinger ikilisi tarafından 1969’da oluşturulan ve bloklar arası ilişkilerde yumuşamayı ön gören yeni stratejisine özellikle iktidarının ilk iki yılında büyük oranda sadık kalmıştı. Ancak Nixon-Kissinger stratejisinin özellikle 3. dünya üzerinde başarısızlığa uğradığının düşünülmesi, Carter yönetimini eski stratejinin temel ilkelerini değiştirmeden yeni stratejik açılımlara yöneltti.

Nixon-Kissinger stratejisinin başarısızlığı, 3. dünyada meydana gelen Amerikan karşıtı, Sovyet yanlısı iktidar değişimlerinde kendini göstermişti. 1975 yılından itibaren geçen 4 yılda Asya ve Afrika’da 7 Sovyet yanlısı hareket askeri güçle iktidara geldi. Kısa sürede, Sovyet yanlısı olmayan İslami bir rejim kurulsa da İran’ı da kapsayacak şekilde genişleyen, Kamboçya’dan Etiyopya’ya uzanan ve Amerikan yönetimi ve basını tarafından “kriz yayı” olarak adlandırılan bir coğrafyada gerçekleşen bu değişim, ABD’de büyük endişe yarattı.

ABD’nin endişelerinin birkaç kaynağı vardı. Her şeyden önce, bu kadar çok sayıda ülkenin ardı ardına Sovyet etkinlik alanına girmesi ABD yönetiminde ve kamuoyunda domino teorisi çağrışımını uyandırdı. İkinci olarak, 1973 Petrol Krizi ile o dönemde belki de dünyanın jeopolitik olarak en önemli yeri hâline gelen Körfez bölgesi çevresinde Sovyet etkinliğinin artışı, SSCB’nin bölgeyi kontrol altına alma stratejisinin bir parçası olarak görülüyordu.

Üçüncü olarak, bu gelişme Nixon-Kissinger stratejisinin en temel boyutlarından biri olan Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile iş birliği yaparak SSCB'yi çevreleme politikasının çöküşüne neden olabilirdi. Çünkü özellikle Kamboçya, Güney Vietnam ve Afganistan gibi ülkelerin Sovyet etkinlik alanı altına girmesi ÇHC'nin "çevreleyen ama çevrelenen" bir ülke konumuna gelmesine ve ABD-ÇHC iş birliğinin darbe yemesine yol açtı. Ancak, küresel sistem açısından en önemlisi, SSCB etkinliğindeki bu artış, ABD kamuoyunda ve politikacıları arasında "Yumuşama" nın Sovyet yayılmacılığını sağlayan ve ABD'nin küresel hegemonyasını sarsan bir olgu olarak görülmesi oldu.

Nitekim 1980 yılında yapılan seçimleri kazanan Reagan ve temsil ettiği Amerikan sağı seçim kampanyası sırasında bu söylemi sıklıkla kullandı. Carter yönetiminin SSCB'ye, Doğu Bloku'na ve 3. dünyadaki Amerikan karşıtı unsurlara karşı geliştirdiği stratejinin bir başka boyutunu insan hakları konusu oluşturdu. 1975 yılında imzalanan Helsinki Nihai Senedi'nin üçüncü sepetinde yer alan insan hakları konusu Carter döneminde dış politikada sıklıkla kullanılan bir araç hâline geldi. Ancak bu politika ABD ekseninde hareket eden İran, Fas ve Zaire gibi ülkeler söz konusu olduğu zaman kolaylıkla geri plana atılabilmekteydi.

Carter yönetiminin SSCB'ye ve yumuşamaya bakışı Nixon ve Ford yönetimlerinden Reagan kadar olmasa da önemli bir kopuşu ihtiva etmekteydi. Carter yönetimine göre yumuşama SSCB'ye karşı askeri ve siyasal güç mücadelesinin arka plana atılması anlamına gelmemekteydi. Bu dönemde SSCB'nin yukarıda belirtilen 3.dünyada etkinlik genişlemesi olgusu ile tetiklenen bu bakış açısı, gerek ABD'nin gerekse NATO'nun askeri ve siyasal açıdan “güçlendirilmesi” ve “etkinleştirilmesi” politikalarının benimsenmesine yol açtı. Bu politikanın önemli bir boyutunu da üçüncü dünyada Amerikan askeri varlığının güçlendirilmesi ve ABD'nin bu bölgelerde ortaya çıkabilecek bunalımlara askeri müdahale etmesi oluşturmaktaydı. 1969 yılında ilan edilen Nixon Doktrini'nin terki anlamına gelen bu politika değişikliği Reagan yönetimi döneminde oldukça keskinleştirildi.

Carter yönetiminin iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra belirginleşen bu değişimin bir kopuşa dönüşmesi 1979 yılı başında İran'da İslami rejimin iktidara gelmesi ve özellikle SSCB'nin 1979 yılında Afganistan'ı işgal etmesi ile gerçekleşti. Bunda Amerikan sağının büyük oranda etkisi altına giren Amerikan kamuoyunda yarattığı tepkilerin de büyük rolü oldu. İran'da devrim sonrası ortaya çıkan rehineler krizinde Amerikan operasyonunun başarısızlığı, 1979'da ikinci defa ortaya çıkan petrol fiyatlarındaki artışın Amerikan kamuoyunda yarattığı tepkisellikle birleşince İkinci Soğuk Savaş'ın kamuoyundaki desteği sağlandı ve bu bağlamda ABD hükûmetlerinin Vietnam sonrasında önemli oranda kaybettikleri meşruiyetleri yeniden sağlandı.

Üçüncü dünyadaki Sovyet yanlısı devrimlerle paralel biçimde Afganistan'ın ve İran'ın kaybedilmesi, ABD'nin Soğuk Savaş'ın başlangıcından itibaren izlediği ve 1970'lerin başında ÇHC boyutunu da kattığı SSCB'yi çevreleme politikasının çöküşü anlamına gelmekteydi.

Bir başka ifadeyle SSCB'nin yayılmasını önleyecek bariyerler bir bir ortadan kalkmaktaydı. Ayrıca bölgede ABD'nin en sadık müttefiklerinden olan İran'daki askeri üsler ve dinleme istasyonlarının kaybı ABD'nin SSCB'yi denetleme ve baskı altına alma kabiliyetine indirilmiş büyük bir darbe niteliğindeydi.

Bu gelişme, ayrıca bölgede Amerikan karşıtı İslamcı akımların güç kazanmasına ve ABD yanlısı geleneksel monarşilerin istikrarsızlığa sürüklenerek yıkılmasına da neden olabilirdi. Ayrıca, bölgede Sovyet yanlısı güçlerin iktidarı ele geçirmesine yol açabileceği gibi petrol kaynaklarının Batı'ya karşı bir silah olarak kullanılmasını da sağlayabilirdi. SSCB, İran ve Irak arasında beliren gerginlikte olabileceği gibi bölgede artan gerginlikleri etkinliğini genişletme amacıyla kullanabilirdi.

Carter yönetimi 1980 Ocağı'nda İkinci Soğuk Savaşı resmen başlatan yeni doktrinini açıkladı. "Carter Doktrini" olarak adlandırılan bu doktrin, Orta Doğu'da Amerikan çıkarlarına karşı girişilebilecek bir harekete, ABD'nin gerekirse askeri güç kullanarak doğrudan müdahale etmesini içermekteydi. Nixon Doktrini'nin terki ve Eisenhower Doktrini'nin yenilenmesi anlamına gelen bu değişiklik, ABD'nin yeniden güç ve çatışma politikalarına döndüğünü göstermekteydi.

Bu politika değişikliği ABD'nin bölgede askeri güç bulundurma ihtiyacı içine girmesine neden oldu. Bu ise yine başkan Carter Dönemi'nde 1977 yılında oluşturulmaya başlanan Çevik Kuvvet'in güçlendirilmesi ve bölgede konuşlandırılması ihtiyacını doğurdu. Artık ABD dış politikasının doğrultusu belirgin bir biçimde Orta Doğu'ya çevrilmiş oldu.

İkinci olarak, Carter yönetiminin etkin isimlerinden olan ulusal güvenlik danışmanı Brzezinski tarafından geliştirilen bir başka politika Carter doktrinin taktik yanını oluşturdu. "Yeşil Kuşak doktrini" olarak da adlandırılan bu doktrine göre, Orta Doğu'da İslami hareketler komünizme ve SSCB'ye karşı kullanılabilirdi. Bunun yolu ise bölgede Amerikan politikalarıyla uyumlu ülkelerde İslami gelişimi kontrol ederek, uyumsuz ülkelerde ise kışkırtarak, bu bölgelere SSCB etkisinin girmesini önlemek ve SSCB'yi 'yeşil kuşak' ile çevrelemektir.

Üçüncü olarak, Carter yönetimi, Kongre'ye egemen olan sağcı güçlerin de büyük etkisiyle ABD ve SSCB arasında yumuşamanın ürünleri olan silahsızlanma, ticaret gibi konularda ilişkileri dondurma yolunu seçti. 1979 yılı başında imzalanan nükleer silah indirimine yönelik SALT-II Antlaşması'nın geri çekilmesi, SSCB'ye yapılan ihracata sınırlar konulması ve 1980 Moskova Olimpiyatlarını boykot gibi eylemler içeren bu politika, iki blok arasındaki ilişkilerde ciddi bir soğumaya neden oldu.

Dördüncü olarak, Carter yönetimi askeri harcamalarda önemli artışlar yaparak konvansiyonel ve nükleer silahlanma yarışını yeniden başlattı. ABD'nin dünya çapındaki artan yükümlülüklerine paralel biçimde Amerikan askeri harcamaları önemli artışlar gösterdi. Carter'ın bu silahlanma politikası NATO'nun Avrupalı müttefiklerinin de askeri harcamalarda artışa gitmelerini içeriyordu. NATO'nun askeri ve siyasal açıdan güçlendirilerek bir anlamda 1960'ların ortalarından itibaren gerileyen NATO "birlikteliğinin" yeniden tesisini hedefleyen bu politika blok politikasının eski "sıklığını" yeniden kazanmasını ve NATO üyeleri arasında eş güdümün sağlanarak özerk hareketlerin engellenmesini amaçlamaktaydı.

Son olarak, Carter yönetimi ilk döneminden beri uyguladığı, dış politikada insan hakları söylemini kullanma stratejisini çok daha belirgin bir biçimde ortaya çıkardı. Bu politikanın birincil hedefi, o dönemde Polonya'da beliren huzursuzluğun gösterdiği gibi Amerikan karşıtı ülkelerde, yönetimler ve halk arasındaki gerginliği arttırmak ve bu antidemokratik yönetimlerin meşruiyetine doğrudan bir darbe vurmaktır. Özellikle Polonya ve Macaristan gibi Doğu Avrupa ülkelerinde izlenen bu strateji halk gözünde meşruiyetini yitirmiş hükûmetlerin Sovyet müdahalesi ile ayakta kalabilecekleri gerçeği göz önüne alındığında, Sovyet imajına da indirilebilecek çok önemli bir darbe niteliği kazanacaktı. Bu da girişilen küresel mücadelede Sovyet gücünün zayıflaması ve dikkatini daha çok blok içi meselelere çevirmesine neden olacaktı. Carter Dönemi, Nixon-Ford dönemlerinin yumuşama politikalarıyla, Reagan Dönemi'nin sertlik politikaları arasında geçişlerin yaşandığı bir dönem oldu.

1981 başında iktidara gelen **Reagan**, dış politikada Nixon ve Ford politikalarının tamamen reddini ve Carter dönemi politikalarının "çekingenliği" eleştirisini seçim kampanyası sırasında sıklıkla kullanmıştı. ABD'de 1970'lerde yükselen "yeni sağ" akımın sözcüsü olan Reagan, geldiği ilk günden itibaren uygulamaya başladığı politikalarla **II. Soğuk Savaş**ı keskinleştirdi.

Reagan Yönetimi

Reagan yönetiminin dış politikasının temel özelliği, Carter Dönemi'nde İkinci Soğuk Savaş'ın başlangıcında belirlenen stratejileri ortadan kaldırmak değil, bunları topyekun bir savaş için yeniden kurgulaması ve şiddetle uygulamasıydı. Nitekim yukarıda belirtilen Carter Dönemi'nde belirlenen tüm stratejik açılımlar Reagan Dönemi'nde çok daha yoğun bir şekilde uygulandı. Bu stratejiye getirilen açılım, başkanın kendi adıyla anılan yeni bir doktrini uygulamasıyla ortaya çıktı. Bu doktrin uyarınca ABD, üçüncü dünyada Sovyet yanlısı hükûmetlere karşı savaşıyor sağcı gerilla kuvvetlerine ve solcu gerillalara karşı savaşıyor Amerikan yanlısı hükûmetlere askeri, ekonomik ve siyasal destek verdi.

Bu bağlamda Reagan yönetimi ABD dış politika stratejisinde etkili olan çevreleme politikasını aşarak, doğrudan doğruya Doğu Bloku ve Amerikan karşıtı ülkelere çeşitli araçlarla müdahale etmeyi hedefledi. Bir anlamda, Brejnev Doktrini'nin çökertilmesi hedefini içeren bu strateji, İkinci Soğuk Savaş'ın çok daha komplike bir nitelik kazanmasına neden oldu. Özellikle Reagan yönetiminin 1981-1985 yılları arasındaki ilk döneminde hararetle uygulanan bu politika, 1986'dan sonra eski hızını kaybetti. Bunun da temel nedeni, SSCB'de Gorbaçov'un işbaşına gelmesiyle yeni bir dönemin başlaması ve bu çerçevede bloklar arası ilişkilerde yeniden barış rüzgârlarının esmesi idi.

Reagan söz konusu dönemde kendisinden umulmayacak bir biçimde yeniden yumuşamayı destekleyecek ve iki ülke arasındaki silahsızlanma görüşmelerinde simgeleştiği gibi SSCB ile iş birliği yapmaktan kaçınmayacaktı. Reagan yönetimi SSCB'deki değişim sürecini de yoğun bir şekilde destekledi ve Gorbaçov'un içindeki reform sürecini daha rahat bir biçimde sürdürmesini sağlayacak dış ortamı büyük oranda sağladı.

Brejnev'den Gorbacov'a Sovyetler Birliği ve SSCB'nin Cöküşü

Sovyetler Birliği 1970'lerin başlarında küresel mücadelede ABD karşısında siyasal ve askeri olarak dengeyi sağlamış olsa da ekonomik ve teknolojik olarak hızla geriye düşmeye başlamıştı. Artan silahlanma harcamaları, dünya üzerinde Sovyet etkisini genişletmek amacıyla üçüncü dünya ülkelerine verilen yardımlar, ekonomide verimliliğin sağlanamaması, merkezi planlamanın yetersizliği, teknolojik olarak geride kalma gibi sorunlar Sovyet ekonomisine çok büyük bir yük getirmekteydi.

Sovyetler Birliği'nde kurulan sistem halkın artan taleplerini karşılama konusunda yetersiz kaldıkça ve Doğu Avrupa halkları, Batı Avrupa halklarının refah düzeyi hakkında daha fazla bilgi sahibi olup taleplerini arttırdıkça ekonomik dinamik cöküş sürecinde çok belirleyici bir role sahip oldu. Bu durum yukarıda açıklanan uluslararası ekonomik dönüşümün de doğal bir sonucuydu.

Komünist Partinin mutlak egemenliği, ülkede Kruşçev Dönemi'nde başlayan liberalleşmeyle birlikte toplum tarafından daha fazla sorgulanır hâle gelmişti. Komünizme olan inanç sarsılmaya başlamıştı. İnsan Hakları yönündeki talepler özellikle 1975 Helsinki Bildirgesi'nin imzalanmasından sonraki süreçte Batı'nın da etkisiyle artmaktaydı. İnsan Hakları taleplerine paralel olarak, SSCB'de ulusal sorunlar da daha fazla dile getirilmeye başlamıştı. SSCB'de yaşayan halklar ulusal hatta milliyetçi taleplerini çok daha fazla dile getirmeye başlamışlardı. 1980'lerde hız kazanan bu süreç, Sovyet yönetiminin onlarca yıldır çözmeye çalıştığı ulusal sorunların yeniden hortlamasına yol açmıştı. Doğu Blokunda da yükselmeye başlayan milliyetçilik, SSCB'de de kendini göstermekte, Moskova hem ülke içinde hem de blok içinde çifte milliyetçiliğin kışkacı altına girmekteydi. Milliyetçilik ve ulusal sorun hem SSCB'nin hem de Doğu Avrupa'nın yıkılmasına sebebiyet verecek dinamiklerden ikincisini oluşturmaktaydı.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü

1985'de SBKP Genel Sekreterliğine getirilen Gorbaçov dönemine kadar, Sovyet siyasal eliti büyümekte olan tehlikenin farkında olmasına rağmen, çözüm yönünde önemli bir adım atamadı. 1982'de ölen Brejnev, görünürde 1968'de Çekoslovakya örneğinde olduğu gibi blok içi bütünlüğün korunması için gerekirse askeri güç kullanılmasını da içeren geleneksel Sovyet dış politikasının sürdürülmesinden yanaydı. Fakat Brejnev yönetimi yumuşama sürecini desteklemiş ve sınırlı bir liberalleşme politikası da uygulamıştı.

Brejnev yönetiminin 1980'de Polonya'da başlayan muhalif harekete karşı, doğrudan askeri müdahale yolu izlememesi de dikkat çekiciydi. Brejnev ve sonrasında çok kısa süren Çernenko ve Andropov dönemlerinde de yeni ve radikal bir politika değişikliği yapılamadı.

SSCB açısından radikal bir değişikliğin olması için Michael Gorbaçov'un ve ekibinin iktidara gelmesi gerekecekti. Aslında Gorbaçov göreve ilk geldiğinde kendinden önceki SSCB liderlerinden çok da farklı bir çizgide olmayacağı izlenimini vermişti. Ancak bunun yanıltıcı olduğu çok kısa bir sürede anlaşıldı. **Gorbaçov**, hızla yeni bir siyasal üslup benimseyerek, sosyalizmin yeniden yorumlanması gerekliliği üzerinde durmaya başladı. Bu çerçevede özellikle **“açıklık” (glasnost)** ve **“yeniden yapılanma” (perestroyka)** kavramlarını kullanmaya başladı.

Açıklık, Sovyet yönetimindeki aksaklıkların giderilmesi, yönetim kadrolarında gençleştirilmeye gidilmesi, basın ve ifade özgürlüğünün genişletilmesi, rejim karşıtlarının salıverilmesi, insan hakları ihlallerinin önlenmesi gibi Sovyet halkının siyasal temsil kanallarının açılmasına dayanmaktaydı. Gorbaçov, bu politikayı uygulamaya sokarak girişeceği reformlar için halk desteğini almayı ve bu desteği Komünist Parti içindeki muhafazakâr kanada karşı da kullanmayı amaçlamaktaydı.

Yeniden yapılanma ise Gorbaçov'un Sovyet sisteminde yapacağı radikal değişikliği yani komünist ekonominin yeniden yapılandırılmasını ifade etmekteydi. Sovyet ekonomisi hızla modernleştirilmeli ve böylece ekonomik durum hızla düzeltilmeliydi.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü

1986'da yapılan Komünist Parti Kongresi'nde reformlar için destek alan Gorbaçov, reform sürecini başlattı. Bu çerçevede, basın özgürlüğü yavaş yavaş genişletildi, hukuksal düzenlemeler yapıldı. Gorbaçov, içteki reformlara paralel olarak dışta da yeni bir politika açılımı yaptı.

Zaten, SSCB'nin savunma harcamalarının azaltılmasını girişilecek reform sürecinin en önemli ayaklarından biri olarak gören Gorbaçov açısından bu çok ivedi bir eylemdi. SSCB'nin nükleer silahların azaltılması yönündeki önerileri ABD yönetimi tarafından da olumlu karşılanacak ve tarihte ilk defa nükleer silahların azaltılması yönünde bir antlaşma imzalanacaktı. Orta menzilli nükleer füzelerin sınırlandırılmasına yönelik bu (INF) antlaşmayı, 1991'de Moskova'da imzalanan ve nükleer savaş başlığı sayısında yaklaşık %30'luk bir indirim sağlayan START-I izleyecekti.

ABD ve SSCB arasındaki silah indirimi görüşmeleri daha da genel bir nitelik kazandı ve sadece iki ülke arasında değil, bloklar arasında yapılan ve sadece nükleer silahları değil, konvansiyonel silahları da kapsayan bir çerçeveye oturdu. Böylece, 1990'da imzalanan Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması ile tarihin en kapsamlı silahsızlanma antlaşması ortaya çıktı.

Gorbaçov yönetimi, sadece ABD ile değil, diğer Batı ülkeleriyle de ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. Gorbaçov, SSCB'nin bir Avrupa ülkesi olduğunu belirterek, Avrupa'da barış ve iş birliğinin geliştirilmesi yönünde özellikle Fransa, İngiltere ve Batı Almanya'ya sıcak mesajlar yolladı. İlişkilerin 1960'ların başından beri çok soğuk olduğu, komünist aile içindeki düşman kardeş Çin'le de ilişkilerin düzeltilmesi için diplomatik temaslara hız verildi.

Bu çabalar sonuçsuz kalmadı ve Avrupa ülkeleriyle ilişkiler güçlendirildi, Çin'le yeni bir barış süreci başlatıldı.

Sovyetler Birliği'nin öküşü

Sovyet yönetiminin dış politikada izlediği yeni çizginin en önemli göstergelerinden birini de Afganistan işgalinin sona erdirilmesi oluşturdu. Bu geri çekiliş, SSCB'nin dünya üzerindeki stratejik geri çekilişinin başladığını göstermekteydi. SSCB üçüncü dünyadaki askeri ve siyasi varlığını hızla azaltma yolunu seçti. Az gelişmiş ülkelere verilen bonkör yardımlar azaltıldı.

Ancak, Gorbaçov yönetiminin Sovyet ekonomisinin liberalleştirilmesi yönünde attığı adımlar ülkede hedeflenenin aksine ekonomik şartların daha da bozulmasına yol açtı. Bu durum, Gorbaçov'a verilen desteğin özellikle 1988'den sonra hızla azalmasına neden oldu.

Bu durum, 1989'da başlayan büyük madenci grevinin temel sebebiydi. Sovyet ekonomisi 1990'da II. Dünya Savaşı'ndan sonraki en kötü yılını yaşadı. Ekonomik şartlardaki kötüleşme, toplumsal barışın bozulmasına ve muhalefetin büyümesine, bu da muhalefetin kendini siyasal yolları kullanarak daha etkili biçimde ifade etmesine neden olmaktaydı. Üstelik siyasal liberalleşme bunun yolunu daha fazla açmıştı. Sovyet toplumu gittikçe daha açık bir toplum hâlini almaktaydı. Ekonomik açılımın, siyasal açılımı destekleyen değil, tam aksine köstekleyen bir nitelik aldığı bir ülke söz konusuydu artık.

Ekonomik bozulma, siyasal istikrarsızlığı arttırması ve toplumsal barışı bozmasının yanı sıra, SSCB'nin "ulusal sorunları"nı da beslemekteydi. Doğu Avrupa'daki milliyetçi ve liberal dalgadan da etkilenen Sovyet halkları arasında milliyetçi eğilimler ve buna karşı Moskova'ya karşı merkezkaç eğilimler kendini göstermeye başladı. Moskova'nın 1989 sonbaharında açık bir biçimde uygulamaya soktuğu ve daha sonra "Sinatra Doktrini" olarak adlandırılan politika çerçevesinde Doğu Avrupa halkları kendi yollarını çizmeye başlamışlardı. Benzer bir talebin Sovyet halkları tarafından da dile getirilmesi kaçınılmazdı. Üstelik liberalleşen Sovyet siyasetinde bu çok daha meşru ve kolay olacaktı.

Milliyetçi dinamiğin kendisini ilk gösterdiği yer Kafkasya oldu. Fakat buradaki milliyetçi hareketlenme Moskova'ya karşı bir ulusal uyanıştan çok, Sovyet halkları arasındaki etnik çatışmalar şeklinde kendini gösterecekti. Karabağ sorunu yüzünden 1988'de başlayan Azeri-Ermeni çatışması iki Sovyet Cumhuriyeti'ni bir savaşın eşiğine getirdi. Moskova yönetimi 1990 başlarında Bakü'ye bir askeri müdahale gerçekleştirdiyse de sorun çözülemedi ve daha da büyüdü.